

Weshult

En rote mitt i Småland

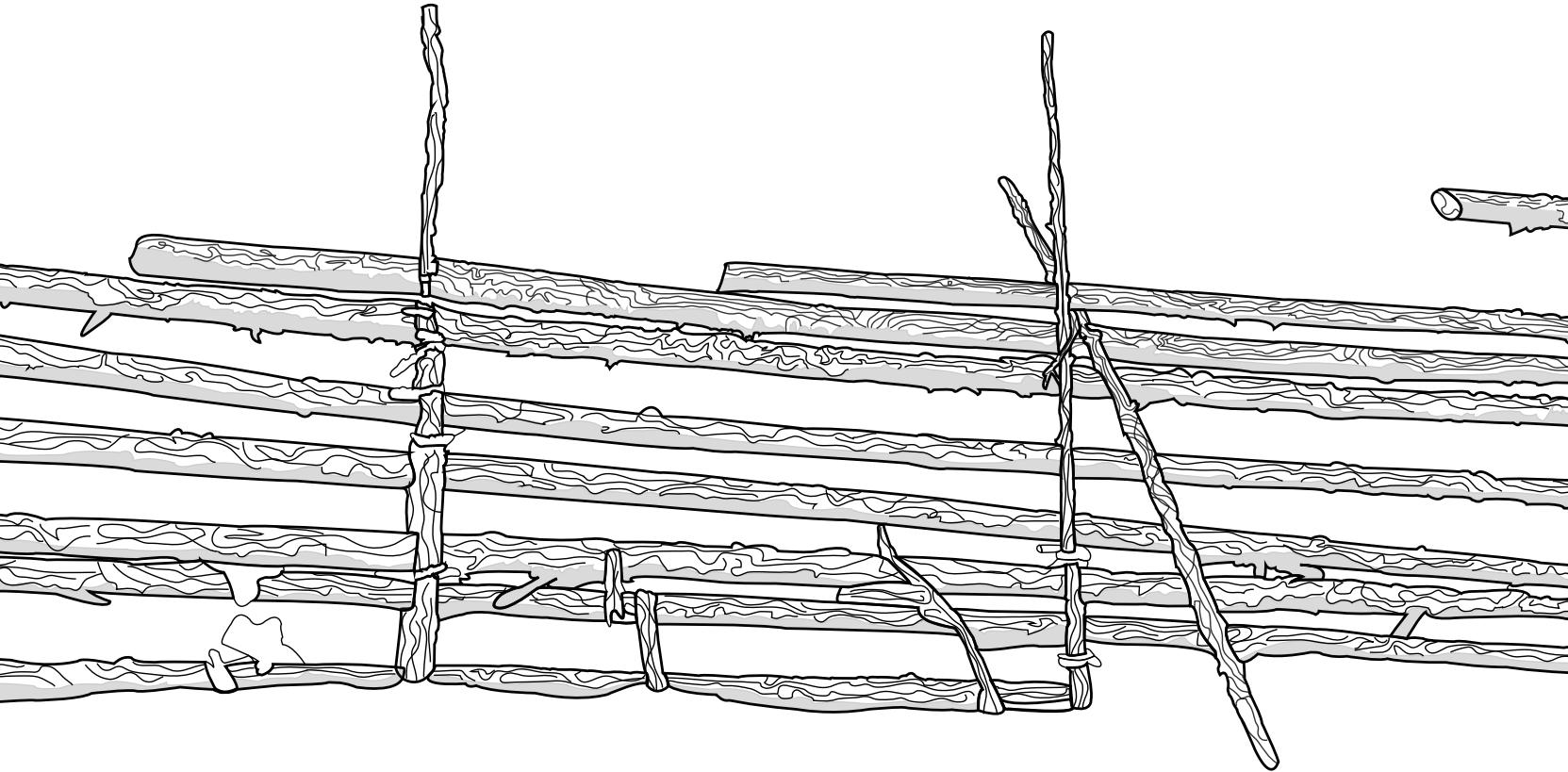

Foto: Mikael Svensson, Rösjöhorva. Mikael är skärmflygare och har tagit bilden under en flygning i april 2020

Innehåll

Welhult, en rote i Småland	7	Mössjöås i världen och världen i Mössjöås	62	Hjeltatorpet.....	85
Welhults rusthåll	10			Planen	86
Husarerna i Welhult.....	12	Rotens torp	64	Torpet Rosenlund	87
Husartorpets civila och sentida historia.....	14	Torparnas liv i roten.....	64	Torpet Loholm.....	89
Laga skiftets betydelse	17	Planen.....	67	Åsen	94
		Södrafälle	68	Torpet Strålsund.....	94
Rotens gårdar	19	Sveaborg.....	69	Torpet Liljekullen	96
Vitabråten.....	20	Backstugan Löthén	70	Backstugan Liljekulle.....	97
Fritidshus i Vitabråten	24	Vestratorp backstuga	71	Nyborg	98
Djupadal.....	25	Södrelund	71	Allgunneberg	99
Gårdarna i Velhults by.....	28	Västra Gjutåsen	72	Nybygget under häradsskogen	102
Velhult 1:3	30	Vesterås	73		
Velhult 1:4	32	Östra Gjutåsen	73	Berättelser	103
Johan Jonasson i Velhult.....	34	Backstugan Norrlycke	74	Kvarnen och linbastan.....	103
Velhult 1:5	36	Björkenäs	76	Minnet av en byskola.....	105
Velhult 1:6	38	Södrehage	76	Livet i Velhult i början av 1900-talet.....	108
Långsryd	40	Petersborg.....	77	Velhultsminnen	113
Långsryd 1:2	42	Norrlycke	77	Historien om Asa bollklubb.....	118
Långsryds övriga fastigheter.....	44	Björkelund	78	Berättelsen om den gamla dansbanan	120
Rösjöhorva.....	46	Backstugan Nyland	80	Affären i Strålsund	122
Rösjöhorva 1:2	48	Sjöudden	81	Fruktodlarföreningen.....	123
Rösjöhorva 1:3	50	Gatustugan.....	83	Bygdens utveckling under vår tid	124
Mössjöås.....	53	Strålahagen	83	Nybygge i Velhult.....	126
Ingrid berättar	60	Lenes backstuga	84		

ISBN 978-91-519-5388-5

Spridningstillstånd för flygbild: Lantmäteriet LM2020/008321

Äldre bilder utan angiven fotograf innebär att detta inte kunnat spårats eller härledas

Kartmaterial: Alvar Liljengren

Grafisk formgivning: Emma och Tomas Lilja

Tryck: Grafiska Punkten, Växjö 2020

Welhult, en rote i Småland

Av Ingvar Lilja

Mitt i Småland, norr om Växjö i Kronobergs län, ligger ett antal gårdar med en gemensam historia. De ligger i en typisk småländsk lantbruks- och skogsbruksbygd. De ligger i en natur som fortfarande innehåller öppna gårdar med åkrar och ängar. De flesta av åkrarna brukas ännu. Markerna i övrigt är skogsmark med mossar och sjöar insprängda. Inom området finns sjöarna Lången, Hångsjön, Fersjön, Bocksjön, Koppan, Grissjön, gårdssjöarna vid Rössjöhorva och Mössjöås samt Hästhagegölen.

De som nu bor där och de som på olika sätt har anknytning till orten beslöt 2006 att närmare utforska sin hembygds historia. Resultatet som har tillkommit genom enskilt ideellt arbete redovisas nu i denna bok. Den handlar om en rote mitt i Småland. Ett stycke landsbygd med dess natur, människor, gårdar och torp. Den handlar om bygdens utveckling från 1300-hundratalet till nutid. Om människornas hårda liv och slit för sin överlevnad i det Sverige som fanns en gång. Bygden är typisk för landet och en stor del av vår befolkning har denna bakgrund.

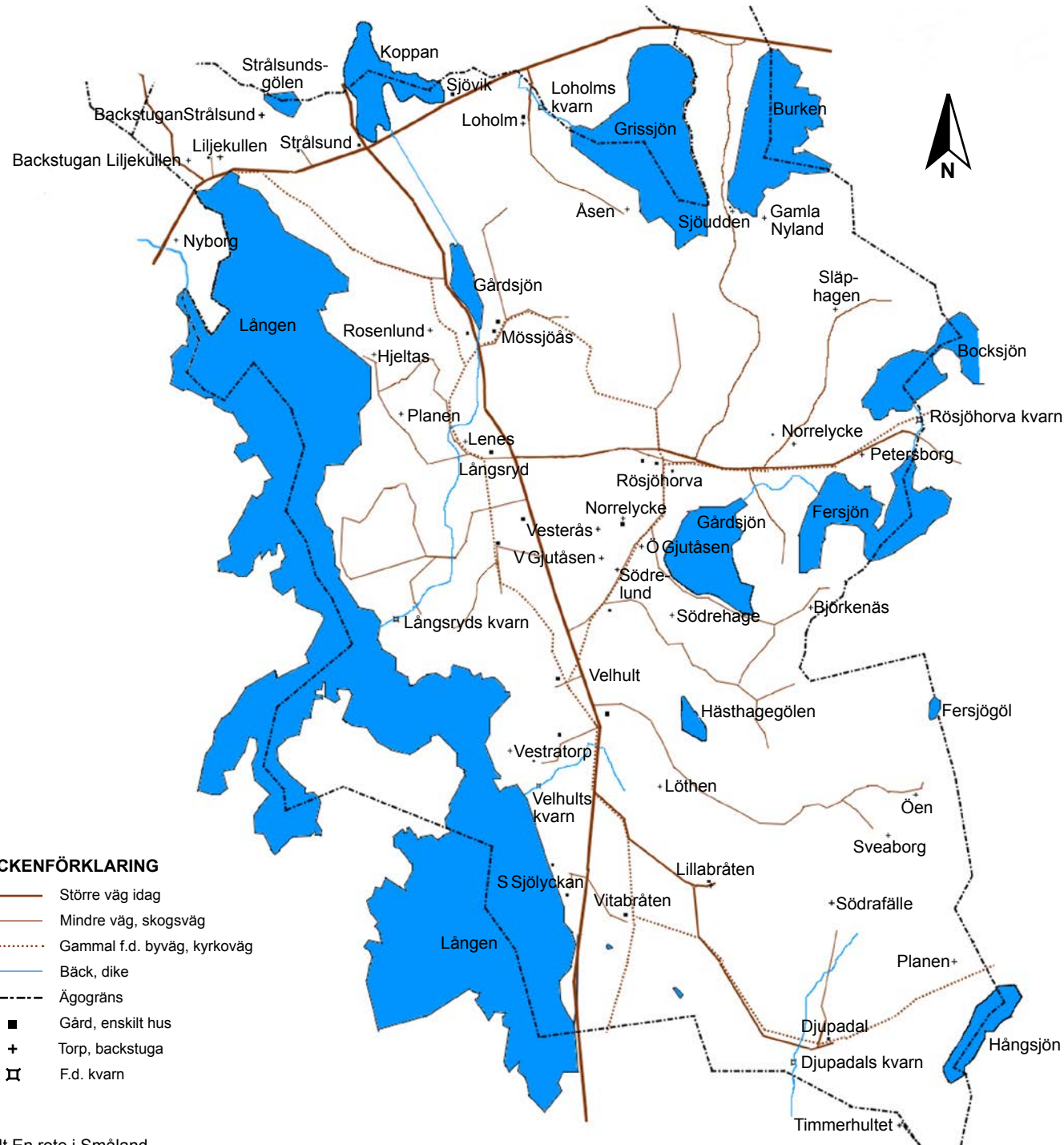
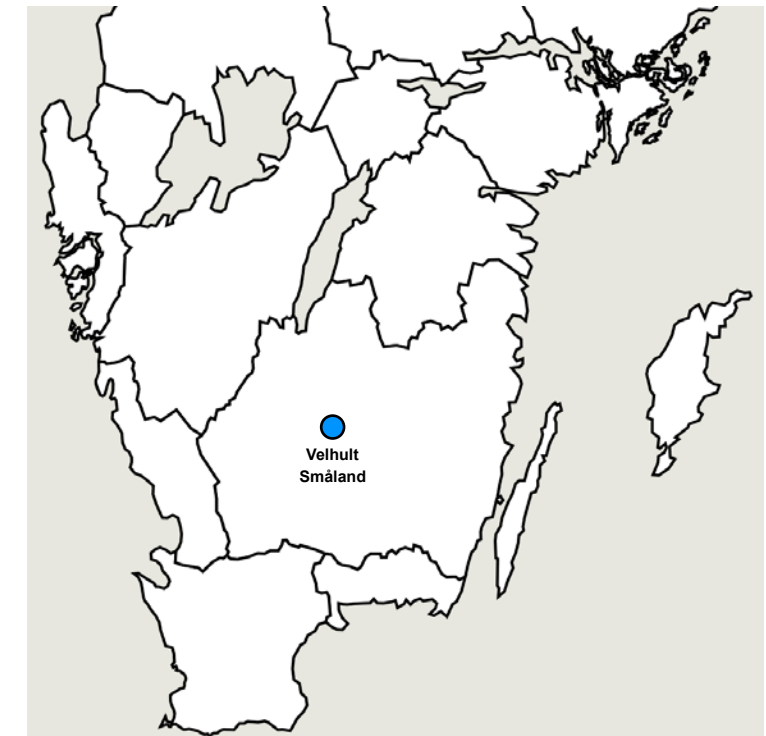
Gårdarna som ingår i detta hembygdsarbete är, från söder till norr, Vitabråten, Djupadal, Velhult, Långsryd, Rössjöhorva och Mössjöås och de omfattar tillsammans en yta på något över 1 000 hektar. Området har länge bildat Velhults rusthåll eller rote.

Ordet "rote"

Landets indelning i rotar har en 300-årig historia. Ordet "rote" kan ha flera betydelser. Kyrkan indelade tidigt socknarna i rotar, ofta omnämns de som husförhørsrotar. Men ordet rote har nog använts och används fortfarande mest i militära sammanhang. I indelningsverket så indelades det mesta av landet i rotar. Sverige har ju under långa tider varit en krigarnation. Indelningsverket, det äldre och det senare "ständiga knektehållet", såg till att krigsmakten försörjdes med soldater. En rote svarade då för underhållet av en soldat inom infanteriet. Motsvarigheten inom kavalleriet var "rusthåll" där bönderna

svarade för en ryttare med häst. Velhult är ett rusthåll, nr 64 inom Smålands Husarer. I folkmun benämns det dock oftast som "roten". Så småningom använde sig även kommunerna av indelningen för olika ändamål, som exempelvis fattigvård, brandskydd och annat. I Asa socken på 1800-talet utgjorde då de nämnda gårdarna tillsammans med byarna Gärdshult, Allgunneberg och Hisshult, Velhults rote.

Ända fram till mitten av 1950-talet gick man tillsammans vid föreningsverksamhet, större högtidsdagar och vid begravningar. Vi har därför valt att kalla vårt hembygdsarbete för "Velhults rote".

Rotens äldre historia

Från rotens äldsta historia finns av naturliga skäl ingen dokumentation. I högre terrängpartier finns fornåkerslämningar, vilket kan tyda på att jordbruk förekom redan under järnåldern. Men troligen har det funnits människor här långt tidigare. Så småningom tillkommer knapphändig dokumentation som främst berör olika ägoförhållande över jordbruksmarken och bebyggelsen.

Före Gustav Vasas reduktion ägdes troligen de flesta gårdarna av den katolska kyrkan. Den tidigaste noteringen från området som vi känner till är från år 1335. Det är en uppgift i Lars-Olof Larssons bok ”Smäländsk bebyggelsehistoria från vikingatid till Vasatid” där gården Langsroth (Långsryd) lämnas i pant till Nils Dannes (Bielke) av en Jon Bengtsson.

År 1527 drog Gustav Vasa in kyrkans egendom till Kronan. Sannolikt gällde detta också gårdarna inom roten. Senare ägdes gårdarna av adelssläkter, tills gårdarna i början av 1700-talet, kunde köpas av enskilda bönder.

I P. G. Veides bok, ”Kronobergs läns herrgårdar” finns en notering om gården Myssioaas (Mössjöås). År 1407 är den adelsmannen Anders Ulfssons sätesgård. Vidare sägs att kaptenen Sven Strähle på Rössjöhorva år 1647 gjorde både Mössjöås och sin egen gård till säterier.

I katakisationslängder, en sorts mantalslängder, från 1640-talet, verkar samtliga gårdar då vara bebodda. Från 1500-talet har man gjort olika ansträngningar för att registrera befolkningen. Detta var nödvändigt dels ur skattesynpunkt och dels för uttag av soldater. Tillförlitligheten i dessa tidiga skrifter är olika. År 1686 infördes en kyrkolag som innehåller säkrare uppgifter om befolkningen. I en katekisationslängd från år 1694 upptas 45 personer inom roten. Längden upptar främst de skattskyldiga och således inte barn, utfattiga och sjuka, och där omnämns inte heller adeln som var skattebefriad. Alltså har man skäl att anta att minst 60 personer då fanns inom roten. Det kan jämföras med dagens, ca 25 personer.

Man kan föreställa sig det stora antalet människor, bönder och deras familjer som genom tiderna brukat gårdarna då de ägdes av den

katolska kyrkan eller senare av olika adelssläkter. En del av dem kan man möjligen hitta i husförhörslängder och i de nämnda mantalslängderna.

År 1643 så donerar Drottning Kristina gården Velhult till Jon Persson Liljesparre på Asa. Då är gården Vitabråten ännu inte utskiftad från Velhult. Om detta finns en uppgift i Jan Erik Almquist bok ”Frälsegårdar i Sverige under stormaktstiden”.

Foto: Ingvar Lilja

Vi kan stanna upp och tänka över läget inom roten vid slutet av 1600-talet. Den militära närvaron gör sig starkt påmind. Stormaktstiden med dess många krig är en stor börda för befolkningen. Vid tiden för det yngre indelningsverkets inträde, 1682, så ägdes frälsegårdarna Mössjöås och Rössjöhorvas av adelsmän, som måste göra krigstjänst. Gården Långsryd ägdes av Kronan och var en fänriksgård, vars avkastning skulle underhålla en officer vid Kronobergs Regemente. Återstående delen, bönderna i Velhult, Vitabråten och Djupadal med hjälp av något så kallat augementshemman i socknen, skulle svara för en ryttare i Smålands Husarer, med häst, hans torp, hans utrustning och underhåll.

Sedan slutet av 1500-talet fanns tre ryttare i Asa Socken varav en i Velhult. Detta enligt det äldre indelningsverket. I Generalmönstringsrullorna finns en notering från år 1692. Då blev en Jöns Månsson ryttare i Velhults rusthåll. Han är rotens första husar som vi anträffat.

I ett särskilt avsnitt berättas om de ryttare som bott på husartorpet och som tjänstgjort inom Smålands Husarer. Många gånger ute på Europas olika slagfält. Avsnittet avslutas med hur torpet användes efter militärtiden och fram till våra dagar.

Rotens historia från 1700-talet till nutid

Omkring år 1720 så utvidgades rätten för enskilda personer att förvärva mark. Oftast var det förmögna bönder som då började köpa gårdar, främst från adeln. År 1722 köptes Velhult av nämndemanen Hans Persson i Silkeryd. År 1784, i samband med storskiftet, avskildes gården Vitabråten från Velhult. En måg till Hans Persson köper senare gården Vitabråten.

I mitten av 1800-talet går gården Rössjöhorva helt ur adelns ägo och 1908 sker samma sak med Mössjöås. Långsryd säljs 1910 av Krigsmaken i och med att indelningsverket upphör och samtidigt säljer rotebönderna husartorpet Lillabråten, som därmed har tjänat ut som boplatsen för en militär ryttare.

Under slutat av 1700-talet och under 1800-talet ökade landets befolkning kraftigt. Det blev nödvändigt att odla upp ny mark för att

försörja alla. Detta medförde att människor flyttade ut i skogen och byggde sig små torp. Inom roten har sammanlagt funnits över 30 torp och backstugor. Något enstaka finns kvar, men i övrigt finns endast lämningar kvar i form av fruktträd, hörnstenar och kullar efter nedfallna skorstenar.

Många människor har levt på dessa torpställen och ute i världen finns många som härstammar från dessa torp. Ett omfattande arbete med att inventera dessa torp har gjorts inom socknen och här finns en diger redogörelse för de torp som var belägna inom roten. I arbetet blottlägges många gripande människoöden och ofta en obegriplig fattigdom och ofattbara umbäranden.

Laga skiftet genomfördes i slutet av 1850-talet i Velhult. Avsikten med skiftet var ju att skapa mer ändamålsenliga markskiften för ett rationellare jordbruk. I Velhult splittrades den gamla byn och de nuvarande gårdsbyggnaderna byggdes på de tillskiftade gårderna.

Mer mark uppodlades och jordbruket utvecklades sakta under början av 1900-talet och under krigsåren. Skogsbruket fick ökad betydelse.

Moderna tider med elektrifiering och utbyggnad av telenät och bättre vägar gjorde livet lite enklare och bekvämare. Fritiden fick betydelse och föreningar bildades. En fotbollsklubb kom till, en fiskeriförening och en fruktodlarförening bildades. En dansbana byggdes också. Bönderna började att organisera sig politiskt och gick in i olika ekonomiska föreningar.

Jord- och skogsbruk är fortfarande viktiga näringsgrenar, men boende inom området har numera även flera andra sysselsättningar. I fortsättningen av denna berättelse finns olika avsnitt som mera ingående behandlar det som nu beskrivits. Olika vittnesbörd om hur livet levdes vid olika tidpunkter lämnas.

Men allt genomlyses av ett intresse och en kärlek till den egna bygden. Om hur dess historia ser ut. Mycket finns ännu fördolt och kanske kan det återfinnas med mera arbete. Denna berättelse kan då vara en inkörsport.